

Euroopan sisällissota

Stanley G. Payne: Civil War in Europe 1905–1949. Cambridge University Press 2011. 242 s. ISBN 9781107648159.

Wisconsin-Madisonin emeritusprofessori Stanley G. Payne on tunnettu fasismin ja Espanjan historian tutkija, joka on julkaissut runsaasti klassikon aseman saaneita kirjoja. Tämänkertaisen kirjan teema on yleisempi: sisällissota Euroopassa. Ajanjaksoksi on haaroitettu vuodet 1905–1949, rajakohdina Venäjän suurlakon ja toisen maailmansodan jälkeisen Kreikan sisällissodan ja Jugoslavian puhdistusten tapahtumat.

Kirja on varsin kompakti ja emerituksen arvovalle sopivasti summaa, tulkitsee ja vertailee laajasti; oleellista ei ole Euroopan eri vallankumousten ja sisällissotien tapahtumien kuvaus. Mukana on myös teoreettinen katsaus aiempien vallankumousten luonteeseen, mutta varsinaisena kohteena on vallankumousten ja niiden vastaisten voimien käymien sisällissotien asetelma yhteiskunnan modernisaatioprosessin yhteydessä. Paynen viitekehystenä on tilanne, jossa eri maiden poliittisiin muutoksiin liittyivät myös yhteiskunnalliset murrokset, useimmiten koko Eurooppaan tavalla tai toisella kytkeytynyt ulkoinen kriisi sekä yhä

suurempi taipumus nähdä vastustaja kokonaan ja vivahteettomasti vihollisena, jopa eräänlaisena ”ei-ihmisenä”, jonka kanssa mikään kompromissi ei ollut mahdollinen. Kumous, kriisi, sisällissota saattoi päättyä vain toisen osapuolen totaaliseen voittoon ja toisen yhtä totaaliseen tappioon. Sen sijaan aiempien vuosisatojen sisällissodat olivat tyyppillisesti pienten piirien vallankaappausten seurauksia.

Payne tulkitsee vallankumousten seurauksen erityisesti tilanteissa, joissa riittävän suuri määrä aktiivisia toimijoita oli radikalisoitunut ja pettynyt. Havainto ei sinänsä ole uusi; on jo kauan tiedetty, että harva vallankumous jaksaa puhjeta syvimmän puutteen, siron ja epätoivon keskeltä. Payne soveltaa havaintoa kuitenkin laajemmin kuin monet muut ja tulkitsee, että esimerkiksi Venäjällä, Espanjassa ja Suomessa tarvittiin ensin tyytymättömyys, sitten idealismia ja suuria uudistusodotuksia sisältänyt vanhan vallan kaatuminen (eli tilaisuus) ja lopuksi radikaalien suurten odotusten pettyminen. Perinteisen vallankumoustudtikuksen mielenkiinto lopahtaa yleensä tähän, mutta Payne tuo esille nimenomaan sen, miten vallankumous yltyi sisällissodaksi ja myös epäonnistuu: näin tapahtuu, mikäli se saa vastaansa riittävän vahvat ja asiaansa uskovat vastavoimat. Usein taustalla oli myös suuri, Euroopan laajuinen kriisi, joka antoi impulsseja ja monissa tapauksissa myös toi ulkoa soti-

laallisia voimia, jotka sekaantuivat konkreettisesti sisällissotaan. Lähes kaikkiin sisällissotiin liittyvätkin ensimmäinen maailmansota ja sen jälkiselvittelyt. Espanja on Paynen mukaan sikäli erikoistapaus, että sen sisällissota syntyi periaatteessa ilman tätä ulkoista vaikutusta – maa ei ollut ottanut osaa ensimmäiseen maailmansotaan, ja ulkoisesti Euroopassa vallitsi vielä rauhantila.

Kirjan ehdottomasti laajimmat osat koskevat Venäjän ja Espanjan sisällissotia. Toki ne olivatkin 1900-luvun Euroopan pitkäkestoisimmat ja uhrien määrässä lasketuna väkivaltaisimmat sisällissodat (joskin Payne toteaa, että Suomen sisällissota oli aikaan ja väkilukuun suhteutettuna suhteellisesti kaikkein verisin). Esimerkiksi Unkari 1919, Itävalta 1934, Saksan hoipuminen sisällissodan partaalla 1919–1923 ja 1929–1933 tai Italian siirtyminen fasismiin käsitelään huomattavasti suppeammin. Saksan osalta Payne tulkitsee, että kommunistisen vallankumouksen jääminen toteutumatta johtui ensi sijassa sen yhteiskunnallisten vastavoimien päättäväisyydestä. Saksassa sosiaalidemokraatit olivat valmiita torjumaan kumouksen repressiivisillä toimenpiteillä ja vapaajoukot olivat valmiita turvautumaan terroriin vallankumouksen lyömiseksi. Venäjällä ei koskaan ollut vastaavaa voimaa taistelemassa bolshevismia vastaan, vaan ainoastaan huonosti koordinoituja ja vaila omaa yhteiskunnallista pohjaa,

organisaatiota tai näkemystä toimivia yksittäisiä armeijoita. Ne eivät koskaan kyenneet yhteistyöhön ja jäivät mobilisoinnina ja valtaa turvaavan terrorin harjoittajina bolsheveikeista jälkeen.

Kuten jo todettiin, Payne tunnetaan laajalti yhtenä aiempien vuosikymmenien fasismitutkimusten suurena nimenä. *Civil War in Europe* paljastaakin sen, että tuoreimmat tutkimuslinjat, joissa termi ”fasismi” kattaa yhä useammin muitakin järjestelmiä kuin Mussolinin, eivät kaikessa häntä miellytä. Muutamista sanamuodoista päätellen hän pitää fasismitutkimuksen uudemman polven näkemyksiä joskus yksinkertaisavina ja häntä vasemmistolaisemman tutkimusperinteen tulkintoja herkkäuskoinaisina.

Paynen mukaan monet tutkijat ovat esimerkiksi omaksuneet liian ruusuisen kuvan Stalinin kansanrintamataktiikasta ja uskoneet sen puolustukselliseksi, vaikka senkin tavoitteena oli päästä kommunismiin – joskin hieman toista tietä kuin suoralla bolshevistisella kaappauksella. Tarkoituksena oli sinänsä aidosti koota ”fasisminvastainen rintama”, mutta samalla kommunistien vaikutusvaltaa pyrittiin kasvattamaan siihen asti, kunnes valta olisi peruttamattomasti näiden käsissä. Samalla pidettiin koko ajan ovea auki sillekin mahdollisuudelle, että läntiset suurvallat uuvuttaisivat toisensa ensimmäisen maailmansodan kaltaisessa verilöylyssä, vallankumouksellinen tytytmättömyys Euroopassa leviäisi, ja sivussa pysynyt Neuvostoliitto puuttuisi muutaman vuoden päästä sotatapahtumiin tuoreena, vahvistuneena tekijänä. Kun tämä oli juuri se kaava, joka toteutettiin Itä-Euroopassa salamitaktiikkana 1940-luvulla, ja kun tunnetaan Stalinin persoona ja loputon tarve totaaliseen kontrolliin, tuntuu kielämättä kovin naiivilta olettaa, että kansanrintamalla olisi ollut hänen kannaltaan pelkästään defensiiviset tavoitteet.

Payne kritisoi aiempaa tutkimusta myös Espanjan sisällissodan tasavaltalaisen propagandan liian voimakkaasta omaksumisesta. Espanjan hallitus esitti itsensä länsimaisen demokratian puolustajana fasismia vastaan. Koska Espanjan sisällissotaa seurasi maailmansota, sisällissotaa on pidetty toisen maailmansodan esinäytöksenä. Paynen mukaan tämä on yksinkertaistus, jossa ei noteeraa sitä, että oleellisesti kyse oli samantyyppisestä vallankumous–reaktio–sisällissota–ketjusta kuin muuallakin: se liittyi yhteiskunnan poliittisen ja yhteiskunnallisen murroksen ja modernisaation kriisiin, jolla oli enemmän tekemistä ensimmäisen kuin toisen maailmansodan kanssa.

Lisäksi Payne osoittaa vakuuttavasti, että jälkimaailmalla on epärealistinen käsitys tasavaltalaisten demokraattisuudesta tai edes heidän valtansa legitimiyydestä. Molemmat lepäsivät todellisuudessa hyvin ohuen seinän varassa. Vuoden 1936 vaalien ensimmäisen kierroksen niukkojen voittajien (tai heistä ainakin merkittävän osan) lähimenneisyyteen kuuluivat vuoden 1934 vallankaappausyritys ja pyrkimys mitätöidä aiempien epäsuotuisten vaalien tulokset. Vuoden 1936 vaalivoittokin oli osittain kyseenalainen, koska vasemmisto turvautui terroriin heti ensimmäisen vaalikierroksen jälkeen, eikä toista kierrosta voitu enää pitää vapaana ja demokraattisena. Lisäksi laillisen hallitusvallan uskotavuutta nakersi se, että se hyväksyi jatkuvasti rinnalleen ”vallankumouksellisen demokratian” toiminnan sekä viimeksi mainitun toimeenpanemat kansallistamiset ja kollektivisoinnit, jotka olivat laajempia kuin Venäjällä ennen 1920-luvun loppua. Hallitusvalta ei myöskään estänyt katolisen kirkon dehumanisointia ja vainoa. Tästä näkökulmasta – minkä huomioon ottaminen ei merkitse sinänsä Francon oikeuttamista – Payne

kommentoikin varsin sarkastisesti Espanjan vasemmistohallituksen vuonna 2007 säätämää lakia, joka määritteli sisällissodan francolaisen puolen ja sotaa seuranneen Francon hallinnon (ja vain sen) rikolliseksi.

Paynen kirjassa Suomikin on keskeisesti esillä. Suomen osalta lähdepohja on tosin poikkeuksellisen niukka, ja pääasiassa Payne nojaa Uptonin jo 1980-luvun alussa julkaistuihin tutkimuksiin. Paynen perustelu lähdepohjan vähäisyydelle on se, että Suomen tapauksesta on julkaistu niin vähän länsimaisilla kielillä. Tätä kommenttia täytyy ihkuan ihmetellä. Eikö saksakaan ole Paynen mielestä länsimainen kieli?

Paynen antama kuva Suomesta ei sinänsä tarjoa yllätyksiä eikä vaikea vääristyneeltä mihinkään suuntaan. Muutama pieni epätarkkuus on: Payne väittää SDP:n saaneen vuonna 1916 äänistä enemmistön ja kytkee vuoden 1917 eduskunnan hajotuksen itsenäisyysliikkeeseen eikä valtakäyttöön, SKP:n perustaminen sijoitetaan elokuuhun 1919, vuoden 1926 Tannerin hallitus mainitaan koalitionhallitukseksi, eikä SDP:n paras vaalituloksena ollut 1930-luvulla 83 vaan 85 paikkaa. Pienet epätarkkuudet eivät sinänsä kokonaisuutena muuta. Ja suomalaiset, jotka aina ovat huolissaan omakuvastaan, voivat ainakin paistatella Paynen arvioissa, jonka mukaan Suomesta tuli 1930-luvulla ”kukoistava” (*thriving*) demokratia, joka torjui ”päätäväisesti” (*firmly*) fasismia houkutukset. Henrik Arnstadinkin olisi varmaan syytä lukea tämä kirja.

Kaiken kaikkiaan Stanley Paynen kirja ansaitsee huomiota. Se poikkeaa monessa kohtaa viimeisimpien vuosikymmenten totutusta kaavoista nähdä 1900-luvun Euroopan vallankumoukset ja niitä vastaan nousseet reaktiot. Kansainvälisessä tutkijayhteisössä tuskin nousee yksimielisyyttä siitä,

missä Civil War in Europe poikkeaa edukseen ja missä ei. Joka tapauksessa se on erittäin hyödyllinen näkemysten syventäjä.

VESA VARES

Helsinkiläiset hankaluuksissa

Samu Nyström: Poikkeusajan kaupunkielämäkertä. Helsinki ja helsinkiläiset maailmansodassa 1914–1918. Unigrafia Helsinki 2013. 367 s. ISBN 978-952-10-9193-3.

Helsinki on ollut ehkäpä jo satojen historian alan monografioiden ja biografioiden näyttämö ja itsesääntökin jo monipuolisesti tarkasteltu tutkimuskohde. Myös sen kriisiaikojen historiaa on tarkasteltu laajasti useissa tieteellisissä ja populaarihistoriallisissa töissä.

Samu Nyström kuvaa väitöskirjassaan *Poikkeusajan kaupunkielämäkertä: Helsinki ja helsinkiläiset maailmansodassa 1914–1918* kaupunkilaisten elämää ikään kuin suurena freskona. Siinä pulan, puutteen ja poikkeusolojen synnyttämien ilmiöiden kautta tulkitaan ihmisten kokemuksia sekä ihmisten kokemaa kaupunkitilaa. Kaupungin hallintoasiakirjojen, erilaisesta kansalaistoiminnasta syntyneiden dokumenttien, sanomalehtien päivän tapahtumia kommentoivien pikku-uutisten, päiväkirjojen ja muistelmien kautta Nyström pyrkii välittämään kuvan tavallisten kaupunkilaisten peloista, toiveista ja kokemuksista keskellä koettelemuksia. Tavoitteena on siis ollut luoda eräänlainen Helsingin ja sen asukkaiden kriisiajan 1914–1918 mentaalinen kokonaisuus.

Nyströmin tavoite on ollut kunnianhimoinen, mutta toteutus on

onnistunut varsin hyvin. Hän on rajannut työn ajallisesti maailmansodan aikaan, joka piti meillä sisälleen niin elokuun 1914 sotahysterian, pitkät maailmansodan ja säännöstelyn vuodet, maaliskuun vallankumouksesta alkaneen levottoman vuoden 1917, sisällissodan ja sitä seuranneen epävakaan ajan. Tällä aikajanalla Nyström tarkastelee taloudellisten ja yhteiskunnallisten häiriötilojen kehitystä ja poliittisten ristiriitojen eskaloitumista sisäiseksi konfliktiksi. Kriisivuosien kuvauksesta päädytään vuosien 1919–1920 tilanteeseen, jossa rikkireivityt kaupunki ja sen erilleen lokeroituneet ihmiset lähtevät rauhallisempien aikojen palttua rakentamaan uutta kokonaa uudessa tilanteessa.

Käsittelytavaksi Nyström on valinnut kronologian, jonka sisällä kuljetetaan samalla koko ajan kolmea tutkimuksellista peruselementtiä: turvallisuutta, taloutta ja elämän perustarpeiden tyydyttämistä. Tämä tekstin rakenteellinen ratkaisu on väistämättä raskas, mutta se tukee hyvin tutkimuksen perusidea, pyrkimystä mentaalisen kokonaisuuden tuottamiseen. Kronologian sisällä käsitellään koko joukko sota-aikaan liittyviä ilmiöitä pääosin sanomalehdistön tarjoaman päiväkohtaisen pikku-uutisoinnin avulla. Hivenen avoimeksi kysymykseksi jää, kuvaako sanomalehdistön polemiikki enemmän julkista poliittista keskustelukulttuuria kuin aikaistaodellisuutta.

Lukijalle olisi ollut eduksi, jos Nyström olisi selkeämmin, konkreettisin esimerkein verrannut suuriruhtinaskunnan pääkaupungin tapahtumia kansainvälisiin kehityskuluihin. Vaikka hän osoittaa tuntevansa ensimmäisen maailmansodan kriisiaikojen tutkimuksen, hän tekee havaintoja ja vertailuja siihen turhan säästeliäästi. Silloin, kun vertailuun mennään syvemmin, esimerkiksi jonotusilmiötä käsitellessä, tulokset avaavat lupaavasti

suuntaa uuteen tulkintaan myös kansallisen historian osalta. Sitä pohdintaa, miten Suomen suuriruhtinaskunta kärsi maailmansodan kriisistä voimakkaasti, ilman laajaa mobilisointia ja taisteluketäksi joutumista, olisi voinut kehittää pidemmällekin.

Kriisikokemuksen kuvaus heterogeenisessa kaupunkiyhteisössä on toteutettu pitkälti onnistuneesti. Nyström tuo hyvin esille sen seikan, että vuoden 1918 kriisi tapahtui tilanteessa, jossa koko yhteiskunta oli ollut jatkuvassa häiriötilassa yli kolmen vuoden ajan, eikä sota ollut siihen tilanteeseen minkäänlainen ratkaisu. Valkoisten voitto sisällissodassa ei suinkaan tuonut isoon kriisiin ratkaisua; päinvastoin elintarvikekriisi, epideeminen tilanne ja arkipäivästä selviytymisen mahdollisuudet huononivat entisestään. Samalla Suomi siirtyi Venäjän keisarikunnasta Saksan keisarikunnan satelliitiksi. Ihmisten jokapäiväisessä elämässä tämä seikka ei näkynyt juuri mitenkään. Edelleen oli nälkä ja edelleen oli vierasta kieltä puhuva armeija maassa.

MARKO TIKKA

Politbyroon oopperat

Meri Herrala: The Struggle for Control of Soviet Music From 1932 to 1948. Socialist Realism vs. Western Formalism. The Edwin Mellen Press 2012. 668 s. ISBN10 0-7734-2611-6; ISBN13 978-0-7734-2611-5.

Meri Herralan väitöstutkimuksen pohjalta julkaistu monografia *The Struggle for Control of Soviet Music From 1932 to 1948: Socialist Realism vs. Western Formalism* käsittelee Neuvostoliiton musiikkipo-

litiikkaa, etenkin sen kontrollijärjestelmän rakentumista ja toimintaa. Tutkimuksen kiistämättömin ansio on mittava, monipuolinen ja huolellisesti työstetty arkistoaineisto. Herrala on tehnyt vähintäänkin hatunnoston arvoisen työn perehtyessään tutkimuskohteeseensa paikallisen arkistoaineiston avulla. Arkistotyöskentely Venäjällä vaatii taitoa, aikaa ja asennetta. Tutkimus nostaa esiin useita asiakirjoja, joita aikaisempi tutkimus ei ole hyödyntänyt.

Kirja on ennemminkin suunnattu neuvostomusiikin asiantuntijoille kuin yleisesti historian tutkijoille. Neuvostomusiikin tutkimus onkin Suomessa erityisen suosittua. Simo Mikkosen väitöstutkimukseen *State Composers and the Red Courtiers: Music, Ideology, and Politics in the Soviet 1930s* (2007) viitataan useampaan kertaan. Musiikkitieteen alalla väitöskirjaa neuvostomusiikista viimeistelee tällä hetkellä myös Elina Viljanen.

Herrala käsittelee teoksessaan ennen kaikkea neuvostomusiikin kontrollijärjestelmän kehittymistä Stalinin aikakaudella. Tärkeitä virsantähtäviä ovat politbyroon vuoden 1932 päätöslauselma, joka ohjasi merkittävällä tavalla taiteen poliittista ja ideologista valvontaa, sekä vuosien 1936 ja 1946–1948 antiformalistiset kampanjat. Musiikissa, kuten kaikessa muussakin taiteessa, pyrkimyksenä oli tuolloin luoda sosialistista realismia. Se oli tärkeä poliittisen valvonnan keino, ja sen vastakohtana oli formalismi, joka leimattiin länsimaiseksi ja siten kaikin puolin ei-tavoiteltavaksi taidesuuntaukseksi. Herrala kuvaa yksityiskohtaisesti Stalinin, Zhdanovin, eri musiikkiorganisaatioiden sekä yksittäisten säveltäjien ja kriitikoiden osallisuutta näissä prosesseissa.

”Tapausesimerkit” ovat yksittäisiä oopperoita, jotka arvioitiin sen mukaan, kuinka hyvin ne onnistuivat täyttämään sosialistisen realismin määritelmät. Ansiokas on ha-

vainto siitä, kuinka oopperoiden suhteen kehittyi tietynlainen kontrollin malli. Niitä kiellettiin harvoin ennen esitystä. Oopperaa saatettiin ensiesityksen jälkeen kiittää, mutta ratkaisevaa oli jälkikäteen annettu kritiikki. Oopperan kohtalo ratkaistiin vasta sen jälkeen, kun kriittinen arvio julkaistiin esimerkiksi Pravdassa. Usein ne, jotka olivat ensin kiittäneet oopperaa, alkoivat tämän jälkeen harjoittaa niin sanottua itsekritiikkiä. Herralan kertomuksessa esiin nousee voimakkaasti juuri tämä kritiikin ja itsekritiikin järjestelmä, joka oli kontrollin käytännön muoto. Se oli laajemminkin keino kehittää ”uudenlaista neuvostoihmistä”. Oopperalla oli erityinen merkitys taide maailmassa. Tavoitteena oli, että paikalliset säveltäjät saataisiin säveltämään sellaisia oopperoita, jotka puolue hyväksyisi.

Herrala haluaa paitsi tuoda keskusteluun uutta tietoa myös kyseenalaistaa pitkään vallinnutta totalitaristista näkökulmaa, joka on korostanut kontrollimekanismin ja esimerkiksi Stalinin otetta yhteiskunnan jokaiseen osa-alueeseen. Musiikkipoliittika ja oopperat tarjoavat selvästi kiinnostavan esimerkin kokonaisvaltaisen kontrollin puutteista. Herrala kuvaa seikkaperäisesti musiikkipoliittikaan ja -kontrolliin osallistuneita organisaatioita. Koska hän on perehtynyt asiaan valtavan tarkasti, hän olisi voinut vielä havainnollistaa järjestelmää laitimalla organisaatiosta jonkinlaisen kaavion. Siihen lukija olisi voinut palata kertomuksen edetessä. Myös yhteiskunnan eri tasojen ja toimijoiden vuorovaikutusta olisi voinut tarkastella vielä systemaattisemmin.

Herrala ei juurikaan linkitä tutkimusproblematiikkaa laajempiin konteksteihin eikä hän esimerkiksi pohdi, mikä musiikin merkitys oli ajan yhteiskunnassa ja miksi sen tutkiminen on merkittävää. Osittain ehkä siksi, että kirjoittaja on syvällisesti sisällä aiheessaan ja

keskustelee muiden aihepiirin asiantuntijoiden kanssa, asiaa vähemmän tunteva ei aina pääse sille käsitteisiin ja kuvattuun maailmaan. Itse olen tutkinut tiedepoliittika sosialistisessa Tšekkoslovakiassa, ja siksi Neuvostoliiton mallin mukainen kontrollijärjestelmä ja yhteiskunnan eri osa-alueiden ideologisoiminen toimivat kiinnostavana taustana ja vertailupohjana sille, kuinka kontrollimekanismeja luotiin sosialismin mallimaassa.

Koska sosialistinen realismi oli erityisen merkittävää kirjallisuudessa, olisi kirjallisuutta voinut käyttää vielä selkeämmin vertailukohtana oopperoille ja musiikille yleensä. On tietysti selvää, että kyseisen tutkimuksen perusteellisuus on omaa luokkaansa, eikä kirjaa olisi voinut enää laajentaa. Lukija ei niinkään kaipaa lisää tutkimusta ja esimerkkejä kuin perusteluja tehdyille ratkaisuille. Herrala listaa tunnollisesti valintansa, mutta valottaa vain harvoin niiden perusteluja. Vertaukset muihin taiteen aloihin jäävät melko viitteellisiksi. Herrala esimerkiksi korostaa musiikin abstraktia luonnetta selittävänä tekijänä sille, miksi oopperoiden kohdalla oli niin vaikea päättää, mitkä elementit tekivät niistä sosialistisen realismin edustajia. Jos sosialistisen realismin määrittäminen olisi ollut helpompaa, yksittäiset oopperat olisi voitu toteuttaa jo ennalta käsin hyväksytyin kaavan mukaan. Herrala tekee vertauksen tiedemaailmaan antaen ymmärtää, että valvonta tieteessä olisi ollut yksinkertaisempaa. Kuitenkin juuri tieteessä – jonka merkitys neuvostoyhteiskunnalle oli valtava – vaihtelut ideologian liittämässä osaksi oppiaineita näkyvät varsin selkeästi. Mitä tarkemmista luonnontieteistä oli kyse, sitä vaikeampaa ideologian istuttaminen oli. Sen sijaan Herrala tuo hyvin esiin säveltäjien vaikeuden luovia absurdiita vaikuttavassa maailmassa. Mikäli taiteilija ei kyennyt täyttämään sosialistisen realismin am-

bivalenttia tehtävää, häntä todennäköisesti syytettiin formalismista.

Laaja aikarajaus on mahdollista-
nut syvällisen perehtymisen aiheeseen ja muutosten seuraamisen. Herralan mukaan on ollut tärkeää laajentaa aikarajasta aiempaa tutkimusta kattavammaksi ja käsitellä myös 1940-lukua. Hän on kuitenkin jättänyt sota-ajan käsittelyn ulkopuolelle, koska se eroaa sitä edeltäneestä ja sotaa seuranneesta ajasta. Sota-aikaa leimasi musiikin valvontamekanismin löyheneminen. Miksi poikkeuksellinen ajanjakso on tietoisesti jätetty käsittelyn ulkopuolelle? Eikö Herrala näin tehdessään nimenomaan korosta valvonnan totalitaarista luonnetta, vaikka hän kertoo haluavansa haastaa sitä? Mikäli sota-aika oli pelkkä poikkeama, sen julistaminen sellaiseksi olisi edellyttänyt hieman enemmän perusteluja. Stalinin aikaa, johon teos keskittyy, luonnehti paitsi pyrkimys lähes kaikenkattavaan valvontaan, myös pyrkimys eristäytymiseen ulkomailta – etenkin länsimailta – vaikutteilta. Kuten moni tutkija on viime vuosina osoittanut, vaikutteiden tulo Neuvostoliittoon ei ollut Stalinin kaudellakaan aukoton eikä Neuvostoliitto ollut täydellisen eristäytynyt muusta maailmasta. Siksi myös ohimenevät vapautumisen jaksot mahdollisesti helpottivat uusien vaikutteiden saapumista.

Kertomuksen sijoittaminen voimakkaammin aikakauden yleiseen kehitykseen olisi tehnyt kirjasta luettavamman ja yleisesti kiinnostavamman. Stalinin aikakautta on tutkittu niin paljon, että viitekehysten luominen olemassa olevan tuoreen tutkimuksen kautta olisi käynyt melko vaivattomasti. Koska antiformalistinen kampanja, jonka ympärillä valvonta paljolti pyöri, perustui lännen vaikutteiden vastustamiselle, olisi etenkin vuoteen 1948 siirryttäessä toisen maailmansodan ja vähitellen kasvaneen lännen ja idän vastakkainasettelun

tuominen mukaan kertomukseen ollut kenties oleellista. Vaikka ”läntisille tendensseille” altistuminen olikin paljolti kontrollin oikeuttavaa jargonista, olisi ollut kiinnostavaa lukea enemmän säveltäjien ja oopperoiden todellisesta suhteesta länsimaiseen musiikkiin. Neuvostoliiton tutkijat käsittelevät melko usein omaa kohdemaataan muusta maailmasta irrallisena esimerkkinä. Tällainen käsittely on omiaan luomaan liian yksinkertaisen kuvan Neuvostoliitosta ja sen erityisyydestä.

Herralan kuvaus pyrkimyksistä saada sosialistinen realismi musiikin ohjenuoraksi on kiinnostava ja tarjoaa paljon tietoa vallanpitäjien ajattelusta ja koko neuvostoyhteiskunnasta. Vaikka tekijä kirjan alussa korostaa kyseenalaistavansa totalitaristista paradigmaa, hän on antanut sen kuitenkin ohjailta omaa suhtautumistaan. Tekstissä paistaa ajoittain läpi järjettömien ja epäloogisten toimintamallien ihmettely, jossa on hitunen jälkiviisaus. Ehkä syvällisempi yksilötason analyysi olisi antanut vielä tarkemman kuvan tarkastelluista mekanismeista. Herrala tuo kuitenkin hyvin esiin säveltäjien aseman osana älymystöä. Esimerkit valottavat, kuinka säveltäjistä tuli osa peliä, jonka sääntöjä tuskin kukaan tunsi.

Herrala nostaa hyvin varovaisesti esille sellaiset motiivit kuten säveltäjien keskinäisen kilpailun. Jostain syystä kilpailu on Herralan mukaan ”ehkä liian vahva ilmaisu”. Kuitenkin musiikki oli yksi niistä aloista, joissa kilpailu oli julkista. Sävellyksiä palkittiin ja niiden menestyksestä kilpailtiin. Kilpailun vaikutus heijastui epäilemättä myös kulissien taakse ja henkilökohtaisiin suhteisiin. Sosialistisessa järjestelmässä korostuivat sellaiset palkitsemisen keinot kuten arvostus, maine ja kunnia. Eri aikoina erilaiset maineiden muodot saattoivat saada erilaisen painoarvon. Arvostusta haettiin sekä omalta viiteryhmästä, päättäjiltä että yleisöltä.

Tutkimus olisi päässyt paremmin arvoonsa huolellisemmalla toimintustyyllillä. The Edwin Mellen Press ei ole ainakaan tämän kirjan kohdalla kunnostautunut tehtävänsään. Kirjassa on kiusallisen paljon kirjoitus- ja painovirheitä. Stalinin sitaateissa huomio kiinnittyy verbivirheeseen (s. 61), kappaleiden välissä on usein ylimääräisiä välilyöntejä, lähdeluettelossa on harhaanjohtavaa otsikointia (s. 427).

RIIKKA PALONKORPI

Suomalaisen psykiatrian historiaa

Antti Parpola: Toivo/Häpeä. Psykiatria modernissa Suomessa. Suomen Psykiatriyhdistys ry 2013. 333 s. ISBN 978-952-93-2110-0.

Antti Parpola on kirjoittanut Suomen Psykiatriyhdistyksen 100-vuotishistoriikin, joka on samalla hyödyllinen yleiskatsaus suomalaisen psykiatrian historiaan laajemminkin. Voin suositella kirjaa lämpimästi kaikille psykiatrian ja mielen-terveysuolon historiasta kiinnostuneille, varsinkin niille, jotka haluavat helpolla tavalla saada alaotsikon mukaisen yleiskuvan ”psykiatriasta modernissa Suomessa”. Kirja toimii myös hyvin rinnakkais-
teoksena omalle *Hulluuden historialleni* (Gaudeamus 2013), jossa käsittelemme Suomea verraten vähän.

Parpola on kirjoittanut muun muassa Kemira Oy:n historian vuodesta 1975 lähtien sekä yhdessä Veijo Åbergin kanssa Metsähallituksen historiikin, joka nousee samalla laajemmalle tasolle eli kansallisen metsäpolitiikan ja valtion metsien käytön historialliseksi ana-

lyysiksi. Jälkimmäinen kirja nostettiin Tieto-Finlandia-ehdokkaaksi vuonna 2009. Parpola osaa kirjoittaa selkeää ja jäntevää tekstiä, mikä tekee kirjasta myös lukukokemuksena miellyttävän. Hän esittää myös yllättävän vähän epätarkkoja tai ylileistäviä väitteitä, mikä osoittanee kirjoittajan kyvyn omaksua nopeasti ja laajasti tietoa itselle vähemmän tutusta aihepiiristä. Kirjan ulkoasuakin on komea: siinä on paljon aiheeseen sopivaa kuvitusta, ja leipätekstin lisäksi tekstiä on jaoteltu tietolaatikoihin (esimerkiksi kylpyhoidoista ja psykopatia -diagnooseista) ja siteerauksiin potilaskertomuksista. Päälähteinä on luonnollisesti Psykiatriyhdistyksen arkisto, mutta sen lisäksi Parpola on käyttänyt lääkinetöhallituksen arkistoa ja potilastapausten osalta Kansallisarkistoon talletettuja lääkintöhallituksen lähetytyjä mielentilalausuntoja. Parpola on myös haastatellut lähes 20:a psykiatria ja läpikäynyt varsin kattavan tutkimuskirjallisuuden. Liitteissä on hyödyllistä tilastotietoa muun muassa käytetyistä diagnooseista eri aikoina.

Kirja on jaettu viiteen väljästi temaattiseen päälukuun, joiden sisällä eteneminen on enemmän tai vähemmän kronologista. Kirjan noin 50 ensimmäistä sivua kuvaavat Suomen psykiatrian alkuvaiheita Seiliin saaresta Lapinlahden sairaalaan ja ”hermostuneisuuden aikakautteen” 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella. Kirjan ajallinen kaari päättyy 2000-lukuun ja moderniin suomalaiseen psykiatriaan, joka on vuosisadan aikana kokenut monia muutoksia. Niistä vähäisin ei ole psykiatrian tieteellisen aseman tuntuva paraneminen. Toisen maailmansodan jälkeen into kansainvälistymiseen ja lääketieteelliseen vuorovaikutukseen oli korkeammalla kuin suomalaisten oma tieteellinen taso, minkä myös psykiatrit ymmärsivät ja mitä he melkein häpesivät. Parpola siteeraa tässä yh-

teydessä herkullisesti Oulun piiri-mielisairaalan ylilääkäriä Konrad ”Peterin isä” von Baghia, joka ”murtunein sydämin” joutui toteamaan, ettei hänen kansainväliseen konferenssiin suunnittelemansa esitelmä aivosurkastumasta nolestuttavine röntgenkuvineen ollut juuri muuta kuin amatöörin puuhastelua.

Koska kirja käsittelee varsin pienessä tilassa yli satavuotisen kehityslinjan, on selvää, että tekijä on selvittänyt monia asioita varsin lyhyesti, välillä jopa impressionistisesti. Tämä ei ole peitesana pinnallisuudella tai epäkiinnostavuudella, päinvastoin. Parpolan kuvaus esimerkiksi sisällissodan vaikutuksista mielisairaloihin on lyhyehkö, mutta erittäin kiinnostava, kuten on myös itsenäisyyden jälkeen koittanut perimän, rotuhygienian ja ennaltaehkäisevän mielenrveystyön eli ”mentaalihygienian” aikakausi. Parpola kuvaa myös psykiatrian heikkoa arvostusta lääketieteen erikoisalojen joukossa. Hän vertaa osuvasti 1900-luvun alkupuolen psykiatria Lappiin: molemmat olivat kaukana keskuksesta, toinen maantieteellisesti (ja kulttuurisesti), toinen lääketieteellisesti.

Kansainväliset hoito- ja teoria- virtaukset näkyivät meilläkin, mistä rotuhygienian ohella esimerkkinä ovat 1930–1940-lukujen shokkihoidot ja psykokirurgia. Sotavuosien lohduton tilanne näkyi mielisairaaloissa hätkähdyttävänä kuolleisuuden nousuna. Pahimpana nälkävuonna 1942 Nikkilän sairaalan potilaista kuoli neljännes, ja kaikkiaan mielisairaaloissa menehtyi tuona vuonna noin 1 400 potilasta, lähes kolme kertaa niin paljon kuin sotaa edeltävinä vuosina. Vastaavaa tai paljon pahempaa oli mielisairaalapotilaiden kohtelu muissakin sotaa käyvissä maissa. Esimerkiksi Ranskassa toteutettiin ”pehmeää tuhoamista” eli annettiin vaikeasti mielisairaiden kuolla nälkään. Sotapsykiatria ja huu-

meiden käyttöä armeijassa Parpola kuvaa lyhyesti; näistä aiheista ovat kirjoittaneet tarkemmin omissa palkituissa kirjoissaan Ville Kivimäki (*Murtuneet mielet*, 2013) ja Mikko Ylikangas (*Unileipää, kuolonvettä, spiidiä*, 2009).

Kuten monella muullakin tieteenalalla, psykiatriassa suunnattiin katseet länteen ja Yhdysvaltoihin toisen maailmansodan jälkeen. Suomalainen psykiatria oli muun lääketieteen tavoin ollut sotavuosiin asti hyvin saksalaisvaikutteista, kuten muuten Ruotsissakin, jossa lääkäreiden joukossa oli vielä erityisen paljon kansallissosialismin kannattajia. Ensimmäiset vierailut nousevaan tiedemaahan tehtiin 1940-luvun lopulla ja 1950-luvun alussa. Yhdysvalloissa vieraili tuolloin vielä ainoa psykiatrian professorimme Martti Kaila, joka varmaankin hämmästellen joutui toteamaan psykoanalyysin vahvan aseman sodanjälkeisessä akateemisessa amerikkalaispsykiatriassa. Palattuaan Suomeen hän alkoi suhtautua myönteisemmin psykoanalyyysiin ja ylipäänsä psykologisiin teorioihin ja selityksiin. Akateeminen psykiatria muuttuikin Suomessa parissa vuosikymmenessä voimakkaan biologisesta ja neurologisesta psykodynaamiseen ja osin myös sosiaalisesti orientoituneeseen psykiatriaan. Suomessa psykoanalyysin lääketieteellinen asema myös säilyi vahvempaan kuin muissa länsimaissa Ranskaa lukuun ottamatta. Samaan aikaan laitospsykiatria pyöri vahvasti 1950-luvun puolivälissä markkinoille tulleiden psykelääkkeiden varassa. Yksilöpsykoterapiaan ei juuri ollut resursseja yli 20 000 mielisairaalapotilaan maassa vielä 1960-luvullakaan.

Jos lukijat odottavat psykiatrian sodanjälkeisen muutoksen heijastuneen inhimillistävästi myös lainsäädäntöön ja sosiaalipolitiikkaan, he tulevat pettymään. Kuten Parpola toteaa, pakkosterilointien määrä kasvoi 1950-luvun aikana

niin, että eniten sterilointeja tehtiin vuonna 1960 (514). Leikkausten kohteeksi joutuivat erityisesti kaksi varsin erilaista ihmisryhmää: väkivaltaiset miehet ja seksuaalisesti yliaktiivisina pidetyt alaluokan naiset. Suomi muistutti vielä 1950-luvulla antiliberaalia simputusyhteiskuntaa. Tosin psykiatrit välttelivät lain sallimia kastraatioita ja alkoivat vähitellen muun maallistuvan luke-neiston tavoin ajatella, ettei seksuaalisuus ole pelkkää väestö- ja sosiaalipolitiikkaa vaan ja ehkäpä ennen kaikkea jokaisen kansalaisen oma asia. Toisaalta psykoanalyysin lippua liehuttaneessa psykiatriassa ylläpidettiin homoseksuaalisuutta sairautena 1980-luvulle asti, ja vielä senkin jälkeen saatettiin psykiatrian oppikirjoissa epäsuoremmin vihjata, että homoseksuaalisuus on tai voi olla yksi psykopatologian muodoista.

Psykodynaamisen psykiatrian ohella 1960-luvun alussa kehittyi myös sosiaalipsykiatria, joka sai ymmärrettävästi jalansijaa politisoituvassa ja ”sosiologisoituvassa” yhteiskuntailmastossa. Tuona vuosikymmenenä alettiin tosissaan miettiä vaihtoehtoja laitoshoidon nimeen siihen asti vannoneelle mielenterveydenhoidolle. Kuten Parpola toteaa, oli 1960-luvun loppuun mennessä maahamme perustettu noin 70 mielenterveystoimistoa ja samaan aikaan lisääntyi avohoidon tarjonta mielisairaaloissa. Marraskuun liikkeen kaltaiset reformistiryhmät pyrkivät lisäämään mielenterveyspotilaiden olemattomia oikeuksia muun muassa vähentämällä pakkohoitoa (Marraskuun liikkeen johtohahmoja olivat nuoret radikaalit psykiatrit Ilkka Taipale ja Claes Andersson). 1970-luvun alussa kulminoitunut laitoshoidon alkoi muuttua avohoitokeskeisempään suuntaan, mikä sai lisävauhtia 1980-luvulla ja todellisen puhurin 1990-luvun alkupuolen lamakauden myötä.

Parpola kiinnittää huomiota vuoden 1991 mielenterveyslakiin,

joka määritteli valtion ja kuntien välisen työnjaon siten, että hoidon järjestämisen todettiin olevan kuntien vastuulla. Näin huipentui 1900-luvun aikana koettu vähittäinen valtion roolin pienentyminen mielenterveyshuollossa. Vuoden 1991 laki merkitsi vanhan ajan hylkäämistä myös sanavalinnoissaan: ”mielisairauden” sijasta laissa puhuttiin ”mielenterveydestä”, ja laki kohdistui nimenomaan terveyden ylläpitoon eikä sairauden hoitoon. Laki sanoo kuitenkin yhtä ja todellisuus toista – eivät mielenterveysongelmat Suomesta ole mihinkään kadonneet viimeisen neljännesvuosisadan aikana eikä psykiatrien työskäntä ole vähentynyt. Mielenterveyshäiriöiden määrä ei juuri ole laskenut hoidon uudistuksista ja psykiatrian tieteellistymisestä huolimatta. Syy tähän ei tietenkään ole pelkästään tai edes etupäässä psykiatreissa, noissa ”epätoivon hallinnoijissa” kuten eräs psykokirurgian historioitsija on heitä kutsunut. Se, miksi jonkun mielenterveys järkkyy, on edelleen hämärän peitossa; samoin se, mikä parantaa ihmisen psykoosiin tai vakavasta masennuksesta.

Lohdullinen uutinen kuitenkin lopuksi: muutamissa tuoreissa kansainvälisissä kyselytutkimuksissa on huomattu, että yllättävän monet mielenterveyshäiriöistä kärsivät ihmiset saattavat tuntea itsensä onnellisiksi, ja monet mieleltään terveet puolestaan olla tyytyväisiä ja onnellisia. Terveys ja onnellisuus eivät siis ole synonyymejä, eivät myöskään mielisairaus ja epätoivisuus, onneksi.

PETTERI PIETIKÄINEN

Meksikon valloittajan kirjeitä

Hernán Cortés: Kirjeitä kuninkaalle. Suomentanut Yrjö Liimatainen. Into Kustannus 2013. 310 s. ISBN 978-952-264-235-6.

Yrjö Liimataisen käännöstyö tuo ensimmäistä kertaa suomalaisen lukijakunnan olottuville 1500-luvun Meksikon asteekkivaltakunnan valloittaja Hernán Cortésin kuninkaalle kirjoittamat raportit. Cortésin kirjeet ovat monien muiden espanjalaisvalloittajien eli konkistadorien selontekojen kanssa ilmestyneet esimerkiksi englanniksi jo vuosisatoja sitten, mutta suomeksi niitä on päätyntä nuokasti. Harvoin poikkeuksiin lukeutuvat Erkki ja Sulamit Reenpään eri raporttien katkelmia sisältävä *Kuninkaallisella tiellä – El Camino Real: Amerikan löydön silminnäkiijöitä* sekä Erkki Valkeilan Kolumbuksen päiväkirjan suomennokset. Liimataisen käännös paikkaa tätä aukkoa erinomaisesti. Kyseessä on yksi Meksikon valloituksen tärkeimmistä alkuperäislähteistä, joka kuvaa valloituksen vaiheiden ohella Meksikon alueella asuneita kansoja ja heidän kulttuurejaan.

Liimatainen on valinnut käännökseensä Cortésin viidestä kuuluisasta kirjeestä kolme ensimmäistä. Kirjeet kattavat Meksikon valloituksen keskeiset tapahtumat Cortésin näkökulmasta kerrottuna. Ensimmäinen kirje sisältää selonteon retkikunnan maihinnousta Meksikoon sekä Cortésin perusteluja päätökselle sanoutua irti laillisen komentajansa Kuuban kuvernööri Diego Velázquez de Cuéllarin määräysvallasta. Toisen kirjeen keskiössä ovat espanjalaisen eteneminen sisämaahan, oleskelu asteekkien pääkaupungissa Tenochtitlanissa, alkuperäisväes-

tön nousu aseisiin sekä espanjalaisten tuhoisa perääntyminen kaupungista. Kolmannen kirjeen Cortés laati Tenochtitlanin antauduttua konkistadoreille ja heidän liittolaisilleen. Valloitusten ohella kirjeet kertovat espanjalaisten välisistä juonitteluista Meksikon alueen hallitsemiseksi.

Liimatainen on sisällyttänyt kirjaan käännösten ohella taustatietoa. Ensimmäinen Cortésin kirje on kadonnut, ja hänen ensimmäisenä kirjeenään tunnettu on itse asiassa laadittu yhdessä Cortésin miesten kanssa. Toinen ja kolmas kirje julkaistiin Sevillassa vuosina 1522 ja 1523. Tämän jälkeen ne on julkaistu useissa eri lähdekoelmissa. Lukijalle jää epäselväksi, mihin Liimataisen käännökset oikein perustuvat. Alkuperäiset kirjeet ovat kadonneet, ja eri julkaistut versiot poikkeavat enemmän tai vähemmän toisistaan. Ongelman olisi voinut mainita esipuheessa tai käännöksen olisi voinut toteuttaa useiden versioiden vertailuna, kuten esimerkiksi Ángel Delgado Gómez on tehnyt kirjeiden espanjankielisessä kriittisessä painoksessa. Toisaalta kääntäjä olisi voinut perustella, miksi Cortésin neljäs ja viides kirje on jätetty pois. Ne käsittelevät espanjalaisten välistä valtataistelua Meksikon hallinnasta sekä katastrofaalista Hondurasin retkikuntaa. Tiedot epäonnistuneista valloitusretkikunnista sekä lukuisista oikeudenkäynneistä, joihin Cortés joutui muun muassa maanpetoksesta, kavalluksesta ja vaimon murhasta syytettynä, puuttuvat. Vaikka häntä ei koskaan tuomittu mistään näistä syyteistä, hän menetti poliittisen vaikutusvallan kruunulle valloittamassaan siirtokunnassa. Kyseisiä tietoja ei ole mainittu edes teokseen liitetyssä Cortésin elämäkerrassa, joten hänestä jää yksipuolinen kuva menestyksekkäänä sotilaallisena nerona.

Valitettavasti taustoittavan tiedon niukkuus muodostuu kään-

nöksen suurimmaksi ongelmaksi. Cortésista, kirjeiden laatimisen kontekstista sekä asteekkien valloitukselta on kirjoitettu niukasti. Kyseessä lienee joko kääntäjän tai kustantajan tietoinen valinta, sillä Cortésin kirjeet on ilmeisesti haluttu pitää keskipisteessä. Valitettavasti se on johtanut oleellisten tietojen puuttumiseen. Vaikka historiantutkijat ovat jo vuosikymmeniä sitten osoittaneet Cortésin motiivien ja aikalaiskulttuurin vaikutukset Cortésin kirjeiden sisältöön, tutkimustuloksia ei ole sovellettu kirjeiden taustoittamisessa. Kenties parhaana esimerkkinä Cortésin motiivien vaikutuksesta kirjeiden sisältöön on asteekkihallitsija Montezuman väitetty vapaaehtoinen valtakuntansa luovuttaminen Cortésille (s. 100–102). Kyseistä tietoa on käytetty esimerkkinä Montezuman ja koko asteekkikansan heikkoudesta suhteessa rationaalisiin espanjalaisiin.

J. H. Elliott on sijoittanut kirjeet aikakauden lakikontekstiin ja osoittanut, että Cortés tarvitsi vahvan oikeutuksen toimilleen. Hylättyään Velázquezin määräysvallan hän oli käytännössä lainsuojaton ja eli Kuuban kuvernöörin rangaisuksen pelossa. Vanha kastilialainen käytäntö salli kuitenkin alamaisten vedota suoraan kuninkaaseen ohi muiden kruunun virkamiesten. Cortésilla oli vastassaan Velázquezin oma versio tapahtumista sekä kuvernöörin vahva tukijajoukko hovissa, joten hänellä täytyi olla muitakin valttikortteja asemansa turvaamiseksi. Sellaisena hän käytti kirjeissä kuvaamaansa vaurasta asteekkivaltakuntaa, jonka hän väitti Montezuman lahjoittaneen hänelle ja jota hän tarjosi nyt kuninkaalleen. Espanjan laki sisälsi suoranaisesti huvittavia piirteitä, jotka Cortésin oli otettava huomioon kirjeitä laatiessaan. Ajan teologioiden ja lainoppineiden ajatuksiin perustuen Espanjan kuningas saattoi liittää valtakuntaansa ainoastaan sellaisia valtakuntia,

jotka niiden hallitsijat olivat luovuttaneet hänelle vapaaehtoisesti. Tämän vuoksi aikalaisasiakirjat esittävät asiat tähän tapaan.

Lisäksi kirjaan olisi toivonut tutkimustietoa espanjalaisten voiton syistä. Pelkkä Cortésin kertomus on ollut mukana luomassa käsitystä, jonka mukaan vain muutama sata espanjalaista onnistui tuhoamaan miljoonien asukkaiden imperiumin. Todellisuudessa espanjalaisten mukana taisteli kymmeniä, jollei satoja tuhansia alkuperäisasukkaita. Tästä espanjalaiset tosin säännönmukaisesti selonteoissaan vaikenevat.

Suomenkielinen käännös on toteutettu hyvin. Tekstissä on pyritty säilyttämään alkuperäinen asu pitkin virkkeineen lukuelämyksen kärsimättä. Vaikeille ajan termeille ja sanonnoille on löydetty selitykset niin, etteivät vuosisatojen etäisyys tai kulttuurierot haittaa ymmärtämistä. Kirjan loppuun on liitetty sanasto tekstissä vilisevistä aikakauden termeistä. Asteekkivaltakunnan kartta on liitetty mukaan selventämään lukijalle Cortésin joukon etenemistä.

Kaikkiaan Liimataisen käännös on tervetullut lisä harvaan suomeksi ilmestyneiden espanjalaisvalloituksen alkuperäislähteiden joukkoon. Kansainvälisten yhteyksien lisääntyessä Latinalaisen Amerikan ja muun maailman kanssa on heidän historiansa tuntemus tärkeää. Suomenkielisen tutkimuksen puutteesta lisätietoa asteekkien valloituksesta etsivät joutuvat tutustumaan englannin- ja espanjankielellä kirjoitettuihin tutkimuksiin Cortésin toimista Meksikossa.

VESA-MATTI KARI

Työväenliikkeen monitoimija

Taina Uusitalo: Elämä työläisnaisten hyväksi. Fiina Pietikäisen yhteiskunnallinen toimijuus 1900–1930. Tutkimus työväenliikkeen sukupuolisdonnaisista käytännöistä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2014. 435 s. ISBN 978-952-5976-14-4.

Taina Uusitalo kuvaa väitöskirjassaan helsinkiläisen Fiina Pietikäisen elämää ja toimintaa työväenliikkeessä 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. Pietikäinen osallistui ammattiyhdistysliikkeen eri organisaatioiden, työläisnaisliikkeen ja poliittisen työväenliikkeen toimintaan ensin sosiaalidemokraateissa ja vuoden 1918 jälkeen työväenliikkeen vasemmalla laidalla. Hän toimi 1920-luvulla myös Helsingin kaupunginhallinnossa ja Elannon hallintoneuvostossa.

Naisten asemasta suomalaisessa yhteiskunnassa ja myös työväenliikkeessä on jo kohtuullisen paljon aikaisempaa tutkimusta. Uusitalon väitöskirja avaa kuitenkin odotuksia, jotka ulottuvat Pietikäisen elämänvaiheita ja toimintaa laajemmalle. Palvelualan naisten – ja varsinkin kylvettäjien ja silittäjien – työ ja heidän edunvalvontansa vaiheet eivät ole olleet työväenliikkeen itseyttämyksessä eivätkä aikaisemmassa tutkimuskirjallisuudessa keskeisessä asemassa. Tutkimusaiheen tekee mielenkiintoiseksi myös se, ettei Pietikäinen kuullut yhteiskunnan eliittiin, mutta hän ei ollut myöskään aivan tavallinen työläinen vaan työväenliikkeen niin sanottu keski- tai välitason toimija. Yhtä henkilöä ja paikallista toimintaa analysoimalla voidaan siten haastaa valtiotason näkökulmaan perustuneita tulkin-
toja.

Pietikäinen tasapainoili työntekijöiden tavoitteiden sekä puolueiden ja ammattiyhdistysliikkeen yleisempien pyrkimysten välimaastossa. Hän yritti nostattaa naisten luokkatietoisuutta, vaikka miesvaltaisessa ammattiyhdistysliikkeessä ei nähty tarpeelliseksi naisiin kohdistunutta erillistoimintaa ja agitaa-tiota. Suurinta osaa Pietikäisen edustamien alojen naisista oli kuitenkin vaikea vakuuttaa ammattiyhdistystoiminnan hyödyllisyydestä tai ainakaan houkutella heitä liikkeen aktiiveiksi. Ammattiyhdistysliikkeen toimintamallit eivät useinkaan soveltuneet ilman työyhteisön tukea toimineiden kylvettäjien tai työntekijöiden ja yrittäjyyden välimaastossa olleiden silittäjien töihin jo yksinomaan niihin sisältyneiden taloudellisten riskien vuoksi.

Näiden alojen palkkaukseen ja työoloihin vaikuttaneiden tekijöiden perusteellisesta analysoinnista on eittämättä hyötyä tulevalle tutkimukselle. Kylvettäjän (tai saunoittajan) työn erityispiirteet saattavat herättää jo eksoottisuudellaan mielenkiintoa myös Suomen rajojen ulkopuolella. Pietikäisen toiminnan avulla kirjassa käsitellään myös tuoreella tavalla kysymystä miesten ja naisten samapalkkaisuudesta. Vertailut teollisuustyöhön, rakennustoimintaan ja muihin palvelualan ammatteihin syventävät tarkastelua.

Pietikäisen sosiaalipoliittinen kiinnostus kohdistui ennen muuta ravintokysymyksiin – kuten elintarvikkeiden hintoihin ja kouluruokaluun – työläisten asumiseen, köyhien perheiden ja lasten toimeentuloon sekä köyhäinhoitoon yleisemminkin. Ne miellettiin ennen muuta kunnan, mutta myös naisten toimintapiiriin kuuluviksi, eikä tähän tullut muutosta edes kriisiaikoina. Pietikäinen vastasi vuonna 1918 niin sanotun punaisen hallinnon aikana lyhyen aikaa Helsingin köyhäinhuolosta.

Pietikäinen ei ollut ideologi vaan enemmänkin pragmaatikko, jolle

tärkeintä oli köyhien naisten ja työläisperheiden aseman parantaminen. Uusitalon mukaan Pietikäinen omaksui sisällissodan aikana luokkataistelua ja vallankumousta korostaneen ajattelumallin, ja sodan jälkeen hän irtisanoutui sosiaalidemokraattisesta reformismista. Pietikäisen puheet ja kirjoitukset muodostavat kuitenkin jännitteisen suhteen hänen kunnallista sosiaalipoliittiseen toimintaansa 1920-luvun Helsingissä. Eikö jälkimmäisiä voida tulkita juuri arkipäivän reformismiksi?

Paikallinen näkökulma sekä väitöskirjaan valittu ja Fiina Pietikäiseen hyvin soveltuva ”yhteiskunnallinen toimijuus” -näkökulma olisivat mahdollistaneet kauttaaltaan rohkeamman keskustelun aikaisemman tutkimuksen kanssa. Vähäisen työväenliikettä koskevan ulkomaisen tutkimuksen huomioimattomaksi lisäksi myös kotimaisen tutkimuksen kohdalla olisi voinut laajentaa näkökulmaa. Parempi kontekstointi olisi auttanut havaitsemaan kiinnostavia tuloksia ja terävöittänyt tulkintaa. Pietikäisen toiminnasta olisi esimerkiksi avautunut mielenkiintoista ajallista ja paikallista ulottuvuutta sosiaalipoliittian ja hyvinvointivaltion historiallista taustaa koskevaan keskusteluun.

MATTI HANNIKAINEN

Tukkijoella tapahtuu

Pekka Kaarninen: ”Tukkijätkät ja moterni”. Tukkilaisuus, metsätyö ja metsäteollisuus suomalaisissa näytelmäelokuviissa. Omakustanne 2013. 355 s.

Niin sanottuja tukkilaiselokuviita on tehty muuallakin maailmalla, mutta sitä huolimatta ne ovat leimallisia

sesti suomalainen näytelmäelokuva lajiytyppi. Sellaisena niitä on pidetty jo viimeistään 1930-luvulta lähtien. Vaikka tukkilaiselokuvia on käsitelty kriittikissä, kirjallisuudessa, elämänkerroissa ja tutkimuksissa, aihetta ei ole aikaisemmin tutkittu systemaattisesti. Pekka Kaarnisen Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineeseen tehdyn väitöskirjan aihe on siis perusteltu.

Suomen teollistumisesta ja pelkästään metsäteollisuuden historiasta on olemassa runsaasti ansiokasta talous- ja sosiaalishistoriallista tutkimusta. Esimerkkinä voidaan mainita professori Markku Kuisman johtamassa projektissa ”Suuryhtiöiden synty: suomalaisen metsäteollisuuden poliittinen taloushistoria 1920–2000” syntyneet julkaisut. Lisäksi niin sanotusta jätkäperinteestä on tehty suhteellisen laajoja tutkimuksia etnologiassa, joista voi mainita Jyrki Pöysän ja Hanna Snellmanin tutkimukset. Näiden ohella suomalaisen elokuvahistoriallisen tutkimuksen tuoma taustoitto on tärkeää, jos ei jopa välttämätöntä kulttuurihistoriallisen elokuvatutkimuksen lähestymistavassa. Kontekstualisoinnissa tarkasteltava väitöskirja onkin onnistunut hyvin: se tuo tiivistetyksi asioiden oleelliset taustat esiin sortumatta liian yksityiskohdiksiin selostuksiin.

Tutkimuksen kysymyksenasettelu on tiivistetty siihen, ”miten suomalaisissa näytelmäelokuviissa on kuvattu tukkilaisia, metsätyötä ja metsäteollisuutta ja millä tavoin kuvaus on muuttunut ajan kuluessa sekä miten se on liittynyt metsäteollisuuden aseman muutokseen suomalaisessa yhteiskunnassa, kun Suomi on muuttunut maatalousyhteiskunnasta teollisuusyhteiskunnaksi” (s. 2). Kaarninen haluaa selvittää, miten näytelmäelokuvat kertovat ”suomalaisen yhteiskunnan muutoksesta, metsäteollisuudesta, metsätyöntekijöistä ja heidän paikastaan yhteis-

kunnassa ja suhteestaan muihin” (s. 3). Erikseen tarkastelussa ovat elokuvien tarinat ja se, miten niissä suhtaudutaan ”tukkilaisiin, kaupunkilaisiin, herroihin, varakkaisiin, uskontoon, perheeseen ja avioliittoon” (s. 3).

Aikarajaus on pitkä: suomalaisen elokuvan mykkäkaudesta 2000-luvulle, tarkemmin vuodet 1923–2004. Aikakausi pitää sisällään paitsi suomalaisen elokuva-teollisuuden tuotteliaimmat periodit, myös monivaiheisen ajanjakson melkein koko Suomen itsenäisyyden ajan historiaa. Tutkimuskohteen ja kysymyksenasettelun kannalta aikahaarukan leveys on perusteltu, tosin tutkimus olisi voinut keskittyä selkeämmin niin kutsutulla studiokaudella (1920–1950-luvut) tehtyihin tukkilaiselokuvaan, joita vasten olisi toki voinut analysoida myös myöhemmän ajan elokuvia ja muita metsätyötä esittäviä elokuvia.

Kaarninen ilmoittaa rajaavansa lähestymistavastaan pois yhteiskuntatieteellisen modernisaatio-tutkimuksen. Silti hän ilmoittaa tutkivansa ”nykyaikaistumisen ilmenemistä elokuvissa” (s. 3). Koska moderniteetin kaikki synkroniset ulottuvuudet – modernisaatio (prosessi), modernius (historiallinen asema) ja jopa modernismi (kulttuurinen liike) – tulevat ilmi analyyseissä, tuntuu, että tutkimuksessa on menetetty mahdollisuuksia uuden tiedon tuottamiselle. Aineisto ja sen tulkinnat olisivat tarjonneet monia mahdollisuuksia myös kyseenalaistaa moderniin (ja postmoderniin) liittyviä käsityksiä.

Tutkimus irtisanoutuu myös genretutkimuksesta. Tätä Kaarninen perustelee tukkilaiselokuvien vähäisyydellä ja moninaisuudella. Kuitenkin tukkilaiselokuvia on kaiken kaikkiaan tehty Suomessa paljon, ja ne ovat selkeästi erottuva elokuvateema, joka pitää sisällään monia lajiityypin ominaisuuksia. Genreanalyysi olisi voinut tarjota mahdollisuuksia analysoida mikro-

historiasta tutulla idealla ”tyypillisestä poikkeuksesta” tai ”poikkeuksellisesta tyypillisyydestä”. Tätä kautta olisi voinut selkeämällä sapluunalla löytää metsätyötä käsittelevissä elokuvissa tapahtuneiden muutosten eri puolet.

Kotimainen aihetta käsittelevä akateeminen tutkimus samoin kuin myös muu tukkilaiselokuvia sivuava tutkimus on tuotu kattavasti esiin. Sitä on tosin hiukan hankalaa hahmottaa, koska aikaisempaa tutkimusta ja muuta kirjoittelua ei ole koottu yhteen tutkimuksen johdannossa. Suhde aikaisempaan tutkimukseen ei ole lähitökohtaisesti erityisen kriittinen. Pikemminkin Kaarninen enimäkseen myötäilee aikaisempia näkökulmia silloinkin, kun tutkimus esittää uusia tulokulmia. Kansainvälistä, edes ruotsalaista, tutkimusta ei ole tarkasteltu juuri ollenkaan, minkä voi nähdä puutteena.

Ansiokkainta teoksessa on elokuvien systemaattinen ja huolellinen analysointi. Kaarninen on tehnyt mittavan työn analysoidessaan ja katsoessaan suuren määrän elokuvia ja etsiessään kaiken mahdollisen niihin liittyvän lähdemateriaalin. Esimerkillistä on myös alaviitteiden käyttö. Ne tuovat sopivassa määrin lisäinformaatiota asioista, mutta eivät eksy kertomaan toista, rönsyilevää tai vain akateemiseen triviaan painottuvaa tarinaa. Sinne ei ole myöskään siivottu kaikkea mahdollista muuta tietoa, jota tutkijalla on aiheesta, mikä on usein väitöskirjojen helmasynti. Etenkin romaanien, elokuvakäsikirjoitusten, elokuvien ja niiden kriittikien lähi- ja ristiinluenta on onnistunut. Elokuvien lähiluku on kiitettävän johdonmukaista ja analyttistä, mutta metodina sitä ei juuri avata.

Tutkimuksen tuloksista eniten uutta tietoa tuottavaksi voi nostaa tukkilaiselokuvien ja uskonnon suhteen analyysin. Näkökulma on tuoreehko ja tuo uudenlaista perspektiiviä suomalaisen elokuvahis-

torian tutkimukseen. Myös huomio tukkilaiselokuvien vaikutuksesta metsätyöhön ja tukkilaisiin suhtautumisessa on mielenkiintoinen, joskin se on tullut ilmi jo kansanperinteen keruussa. Suhteellisen onnistunut on myös tavoite tarkastella elokuvien suhdetta aikaan, mistä ilmeisin tutkimustulos on työn periodisointi neljään analyysilukuun.

Elokuvien lähiluku, systemaattinen tutkimusote ja lähteiden monipuolinen käyttö tarjoavat rikkaan katsauksen suomalaisten tukkilaiselokuvien historiaan. Tutkimus palvelee etenkin suomalaisen elokuvahistorian tutkimusta, mutta sitä voi hyödyntää laajemmin kulttuurihistoriassa, kuten myös talous- ja sosiaalhistoriassa.

JUKKA KORTTI

Media muuttuu ja muuttaa

Ville Pitkänen: Puolueiden keskustelutilaisuuksista mediatapahtumiksi. Television vaaliohjelmat ja niihin liittynyt sanomalehtijulkisuus 1960-luvulta 1980-luvulle. Turun yliopisto 2014. 249 s. ISBN 978-951-29-5615-9.

Takavuosisikymmeninä ”puolueiden päälehtien suhtautuminen” siihen, tähän tai tuohon oli yleinen opinäytteen aihe. Puolueiden päälehdet kuuluvat lehtivalikoimaan myös Ville Pitkänen väitöskirjassa, joka käsittelee politiikan mediajulkisuutta aikana, jolloin vaalikeskusteluja järjesti ainoastaan Yleisradio. Tutkittava maailma ja tutkimuksen tekoajankohdan sanasto ovat kuitenkin muuttuneet. Pitkänen ei ainoastaan kysy (s. 20), miten ”suhtautuminen” vaaliohjel-

miin muuttui, vaan hänen tavoitteenaan on myös tutkia ohjelmien toteutuksen muutoksia sekä niiden sanomalehdistössä saamia ”merkityksiä”.

Televideo levisi Suomen koteihin 1960-luvulla, jolloin myös vaalikeskusteluja alettiin televisoida tuomalla kamerat radion ohjelmaan. Mediamaisemaan tuleva uusi väline aiheuttaa aina vanhoille välineille sopeutumisaikaväleitä ennen kuin median ekosysteemi asettuu taas johonkin asentoon joksikin aikaa. Yksi Pitkäsen tutkimuksen teemoista onkin muutoksen kohtaaminen: miten sanomalehdistö ensin tarkkaili televisiota vanhan maailman näkökulmasta – kunnes alkoi iltapäivälehtien johdolla sopeutua television tuomaan muutokseen ja käyttää television luomaa julkisuutta hyväkseen. Pitkäsen tulkinnan mukaan sanomalehdistöllä oli myös tärkeä rooli television vaalikeskustelujen merkityksen kasvattajana. Televisiojulkisuus muutti politiikkaakin. Yhtäkkiä eduskuntaan ei välttämättä tarvinnut kiivetä pitkää järjestötietä, vaan riitti, että oli teeveestä tuttu.

Mitä tarvitaan, että mediaan liittyvä tutkimus on ”poliittista historiaa”? Pitkäsen tutkimuksen otsikossa on sana ”puolue” ja tutkimuskohteina on televisiossa lähetettyjä vaalikeskusteluja, siis politiikkaan liittyviä tapahtumia. Lisäksi aineisto koostuu sanomalehdistä, jotka ovat puolueiden äänenkannattajia, ja siinäkin tapauksessa että eivät ole, kirjoittavat politiikkaan liittyvistä asioista.

Jukka Korpela kirjoitti kolumnissaan, että ”historia ei ole oma tieteenala, vaan se on kaiken menneisyydentutkimuksen yhdistelmä”.¹ Kun Pitkäsen väitöskirjan kirjallisuusluettelo ja alkulukujen

kirjallisuusviitteitä tarkastelee tästä näkökulmasta, havaitsee, että historiantutkijoiden töihin on viitattu vähemmän kuin median ja journalismin tutkijoiden töihin. Historiantutkijalle tyypillisesti Pitkänen kuitenkin käyttää kirjallisuutta lähinnä reaalihistorian lähteenä eikä käy sen kanssa ”teoreettista” keskustelua. Kysymys on tietoisesta valinnasta, joka toki nojaa historiantutkimuksen ikaikaaiseen taipumukseen vierastaa teoreettista ajattelua. Pitkänen kirjoittaa näin (s. 18): ”Vaikka työni on saanut vaikutteita viestinnätutkimuksen puolella laadituista mediahistorioista, on tutkimukseni ennen kaikkea poliittisen historian tutkimusta, jonka tavoitteena on *lisätä tietoa* [kurs. RS] television roolista lähihistoriamme vaaleissa.”

Korpela kirjoitti myös, että ”lähteet eivät sanele tieteenalaa, vaan metodin”. Pitkäsen tutkimuksessa on paikka kahdelle lähestymistavalle. Television vaaliohjelmien ympäristönä on Yleisradio, jonka organisaatio on tuottanut paljon paperia ja jonka ohjelmista on tallenteita. Sellaiseen puree tavanomainen historiantutkijan lähestymistapa: analysoidaan kysymyksenasettelun puitteissa dokumentteja niiden kontekstissa ja rakennetaan kertomus.

Lehtimateriaali kaipaa toista otetta – eli rajaamista ja järjestämistä kaipaava aineisto sanelee metodin. Pohjana on määrällinen sisällönerrittely, jonka tulokset on esitelty kuvioina tekstissä ja liitteissä. Laadullinen analyysi ei ole yhtä läpinäkyvä, jos kohta siitä on suppea yleisluontoinen kuvaus (s. 36–37). Menettely on jälleen historiantutkimukselle ominainen: ”lähiluettaa” lähteitä, kuvaillaan ja rakennetaan kokonaisuus.

Ville Pitkäsen väitöskirja on mediahistoriallinen tutkimus, jossa on tehty hyvinkin perinteistä historiantutkijan työtä. Hän on kontekstoinut television vaaliohjelmaa ja eritellyt lehtijuttujen sisältöä

1. Jukka Korpela, *Historian ja esihistorian rajoilla*. Onko historia tiede, metodi vai yleiskäsite. *Historiallinen Aikakauskirja* 111:4 (2013), 486–487.

määrällisesti ja ennen muuta laadullisesti, tehden kuvailevaa analyysia. Tärkeää on, että taustojen ja tekstien analyysit kohtaavat toisensa. Vaikka laadullisen tekstianalyysin läpinäkyvydessä voi olla sanomisen sijaa, lopputulos ei vaikuta millään muotoa epäuskottavalta. Tutkimus ei tuota käänteentekeviä tuloksia, mutta se nyansoi ja tukevoittaa aiempia hatarammin perusteltuja tulkintoja ja tietenkin tuo uutta tietoa myös yksityiskohtien tasolla. Päätulos on nostettu kirjan otsikoksi.

RAIMO SALOKANGAS

Tieteen palkitsemisjärjestelmä

Timo Vilén: Ragnar Granitin Nobel-ura. Tutkimus tieteen palkinnoista ja palkintojen tiettestä. Historiallisia tutkimuksia 262, SKS 2014. 390 s. ISBN 978-952-222-422-4.

Timo Vilénin väitöstutkimukseen pohjaava tutkimus tarkastelee Karoliinisen instituutin professori Ragnar Granitin Nobel-palkintoon johtanut uraa, joka monimuotoisuudessaan tarjoaa ainekset suorastaan jännittävälle tapaustutkimukselle tieteen palkitsemisjärjestelmistä, tiedemiehen sosiaalisesta pääomasta ja sen kartuttamisesta lahjojen ja vastalahjojen kautta. Granitin Nobel-uran avulla Vilén analysoi myös Nobel-instituutiota sekä erityisesti Nobel-komitean ja Karoliinisen instituutin opettajakollegion työskentelyä ja palkinnon myöntämiseen liittyviä taustatekijöitä. Tutkimuksen polttopisteessä ovat tieteen palkitsemisjärjestelmien ja

tiedemiesten verkostojen limittyminen ja niiden vuorovaikutteinen suhde. Kokonaisuudessaan tutkimus on raikas avaus kotimaisessa tiede- ja oppihistoriassa.

Yksittäisen tiedemiehen elämäkerta on perinteisesti ollut kaikkein tavallisin tieteenhistorian näkökulma. Voimakkaasti yksinkertaistaen tällaisten elämäkertojen lopputulemana on ollut kuva sankaritiedemiehestä, joka monenlaisista vastuista ja karikoista huolimatta voittaa vaikeudet, tekee merkittävän tieteellisen havainnon, selvittää sen mekanismin ja saa ansaittua saavutuksenaan professuurin sekä arvonimiä ja arvostettuja tieteellisiä palkintoja. Tällainen tieteen ääri-internalistinen näkökulma on tietenkin auttamattoman vanhentunut. On vielä korostettava, ettei Vilénin tutkimus ole varsinaisen tiedemieselämäkerta vaan Ragnar Granitin henkilön kautta tehty tutkimus tieteellisestä palkitsemisjärjestelmästä, jolla on yleisempääkin merkitystä analysoitaessa tiedemiesten ja -naisten sosiaalista pääomaa heidän verkostoihinsa sitoutuneina resursseina.

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys perustuu Pierre Bourdieun kentäteoriaan, jota tässä tapauksessa on sovellettu tiedeyhteisöön. Sen mukaan ”tieteellisellä kentällä” yksilöt eli toimijat tai ryhmät eli koulukunnat ”kamppailevat” rajallisista resursseista tiettyjen yhteisesti sovittujen sääntöjen puitteissa. Tämän pelin avaimia ovat tieteellisen ja sosiaalisen pääoman käsitteet, joista jälkimmäistä voisi kutsua myös tiedemiehen tai -naisen omaksi tieteelliseksi verkostoksi. Näitä suhteita Vilén on jäsentänyt sosiologi Mark Granowetterin käsitteillä vahvoista, heikoista ja poissaolevista siteistä, jotka kuvaavat verkostojen yksittäisten jäsenten keskinäisiä suhteita. Kolmanneksi käsitteeksi Vilén on nostanut antropologi Marcel Maussin lahjan antamisen ja vastaanottamisen käsitteet, joiden avulla hän tarkastelee

lee tieteen palkitsemisjärjestelmän vuorovaikutteista luonnetta.

Tutkimuksen lähdepohtia voidaan jakaa kahteen osaan. Ensiksi Vilén on käyttänyt Nobel-komitean ja -kollegion arkistoa (asiakirjoja ja niiden liitteitä). Tarkastellessaan fysiologian tai lääketieteen Nobel-komitean työtä Vilén on käyttänyt niin sanottua ”ehdokkuus-tietokantaa” (*nomination database*), jossa on vuosittain esitelty Nobel-ehdokkuuksia saaneet tutkijat sekä lausunnot erityistutkintaan valittujen ehdokkaiden tuotannon tieteellisestä merkityksestä. Toisena lähteenä Vilénillä on ollut Ruotsin Kuninkaallisen Tiedeakatemian arkistossa säilytetty Ragnar Granitin arkisto, erityisesti sen laaja kirjekokoelma, joka sisältää saapuneiden kirjeiden ohella lähetettyjen kirjeiden konseptteja. Tekijä on luokitellut ja analysoinut kirjemateriaalia ja onnistunut sen avulla konstruoimaan ”granovetteriläisittäin” Granitin tieteellisen verkoston ytimen eli Nobel-uran etenemiseen vaikuttaneet vahvat siteet sekä niin sanotut heikot ja poissaolevat siteet.

Varsinaisen tutkimuksen aluksi Vilén esittelee Granitin tutkijantietä ennen Nobel-uran alkua. Korp-poolaistaustainen Granit opiskeli lääketiedettä Helsingin yliopistossa, jossa hän erikoistui silmän ja verkkokalvon tutkimukseen. Cambridgeissa, Philadelphiasa ja Oxfordissa Sir Charles Sherringtonin instituutissa vietetyt vuodet olivat sekä Granitin tutkijapersoonan että uran kehittymisen kannalta erittäin tärkeitä. Niiden tuloksena Granitista tuli eräs 1900-luvun huomattavimpia näköäistin ja hermoston tuntijoita. Vilén osoittaa, kuinka Granitin sosiaalisen pääoman karttuminen alkoi toden teolla tutustumisella Sherringtoniin ja tämän oppilaisiin. Vilén tekeekin tarkkaa työtä ryhmitellessään Granitin verkostoa erilaisiksi piireiksi ja sijoittamalla piirien jäsenet joko vahvoiksi, heikoiksi tai

poissaoleviksi siteiksi. Oxfordin, Cambridgen ja Philadelphian piirit yhdessä Granitin ”ruotsalaisen piirin” kanssa muodostivat tämän lähimmät verkostot.

Granitin Nobel-uran hidastumisen kannalta tärkeimmäksi henkilöksi tuli hänen oppilaansa ja myöhempi kollegansa, professori C. G. Bernhard. Hänen aloitteestaan Granit päätyi talvisodan jälkeen Tukholmaan eikä Harvardiin Yhdysvaltoihin, mutta jatkossa heidän välinsä tulehtuivat ja katkesivat kokonaan. Syyt suhteen katkeamiseen jäivät osittain hämärän peittoon, joskin Vilén viittaa siihen, ettei Granit olisi antanut kahdelle assistentilleen, Bernhardille ja Rudolf Skoglundille osuutta heidän yhteisistä tieteellisistä saavutuksistaan. Koska Vilén on keskittynyt Granitin Nobel-uran analysoimiseen, hän ei tarkemmin pohdi Granitin roolia ja asemaa johtajana ja vallankäyttäjänä omassa instituutissaan. Granitin johtajainominaisuuksien tarkastelu olisi kuitenkin voinut avata uusia näkökulmia ja selittänyt jotain myös hänen ja hänen oppilaidensa välisistä suhteista.

Varsinaisissa Granitin Nobel-uraa käsittelevissä pääluvuissa Vilén osoittaa tutkijan taitonsa. Eriytyen ansiona pidän hänen tapansa analysoida johdonmukaisesti Granitin kirjemateriaalia, Nobel-komitean ja Karoliinisen instituutin kollegian aineistoja sekä sopivissa yhteyksissä viitata Bourdieun, Granowetterin ja Maussin teorioihin. Lähdeaineisto puhuu yksiselitteisesti sosiaalisen pääoman tietoisesta kartuttamisesta, verkostositeiden vahvuuden sekä lahjan ja vastalahjan merkitysten puolesta Granitin Nobel-uran etenemisen, pysähtymisen ja uuden nousun taustalla. Vilén ei kuitenkaan missään vaiheessa väheksy Granitin tieteellistä pääomaa, siis tieteellisiä ansioita, vaan korostaa useissa eri yhteyksissä, kuinka hänen tutkimustuloksensa todettiin vertaisarvioinnissa palkinnonarvoisiksi.

Nobelin-palkinnon säännöissä korostetaan sitä, etteivät kansalliset tekijät saa vaikuttaa lopulliseen valintaan. Ruotsalaiset tiedemiehet pääsivät kuitenkin muita useammin ensimmäisen kynnyksen ylitse eli tulivat valituiksi erityistutkintaan ja varsinkin usein heidät myös todettiin palkinnonarvoisiksi. Kuten Vilén Ragnar Björkiin nojautuen toteaa, Nobelin palkintojen taustalla vaikuttaneet kotoperäiset vallankäytön elementit oli tunnustuksia jaettaessa otettava huomioon. Mahdolliset epäilyt Karoliinisen instituutin Nobel-komitean nepotismista tekivät ruotsalaisten tiedemiesten valinnan kuitenkin erittäin vaikeaksi, ja nimenomaan tähän seinään Granitin haaveet toistuvasti törmäsivät tieteellisistä ansioista, vakuuttavista verkostoista ja sosiaalisesta pääomasta huolimatta.

Granitin palkitseminen oli kuitenkin kytketty jo varhaisessa vaiheessa myös amerikkalaiseen Haldan Keffer Hartlineen, joka Granitista riippumatta oli havainnut samoja näköaistin ja hermoston ilmiöitä. Granitin keskeiset tutkimustulokset kaipasivatkin Nobelkomitean mielestä lisätodisteita, joita saatiin yhdysvaltalaisen Harvardin yliopiston biologian professori George Waldin myöhemmin eri metodeilla tekemistä näköaistia koskevista havainnoista. Lopulta ruotsalaisvalinnoille ”sensitiivinen” Nobel-komitea vakuuttuikin Granitin ”sopivuudesta”, ja valitsi hänet yhdessä Hartlinen ja Waldin kanssa Nobelin vuoden 1967 fysiologian tai lääketieteen palkinnon saajaksi.

Keskittyessään Granitin Nobel-uraan ja hänen verkostoihinsa Vilén jättää syrjään valinnalle välttämättömien Hartlinen ja Waldin vastaavat verkostot. Ne kuitenkin toimivat arvatunkin yhtä ponnekaasti kuin Granitin omat verkostot palkinnon saamiseksi. Missä ja miksi näiden verkostojen kehät kohtasivat ja mitä merkitystä sillä

oli vuoden 1967 ratkaisulle? Vilén viittaa siihen, että professori Bernhard työskenteli Yhdysvalloissa juuri Hartlinen laboratoriossa. Juuri Bernhard edellytti ehkä tarmokkaimmin Granitin palkitsemista vain ja ainoastaan yhdessä Hartlinen kanssa. Entä sitten George Wald, joka ilmestyy Vilénin rakentamalle näyttämölle yhtäkkiä ratkaisevana hahmona? Mikä oli hänen paikkansa tämän kolmikoron risteyksissä verkostoissa ja kuuluiko hän kenties ”Bernhardin piiriin”? Ainakin tutkimuksesta saa sen vaikutelman, että Granitin–Hartlinen–Waldin valinnan keskiössä olivat juuri Bernhard ja hänen verkostonsa.

Granitin Nobel-uran analyysin syventämisessä Vilén on käyttänyt verrokkitapauksina ruotsalaisen Hugo Theorellin, australialaisen John Ecclesin ja yhdysvaltalais-kannadalaisen Charles Bestin Nobeluria. Kaksi ensimmäistä saivat Nobelin fysiologian tai lääketieteen palkinnon. Best jäi pudokkaaksi, joka useista palkinnonarvoiseksi toteamisistaan huolimatta ei koskaan saanut Nobel-palkintoa. On helppo yhtyä kirjoittajan toteamukseen, jonka mukaan yksiselitteisen valintasyyn tai -motiivin löytyminen ei ole mitenkään itseltään selvää sen enempää Granitin kuin muidenkaan Nobelin fysiologian tai lääketieteen palkinnon saavuttaneiden tutkijoiden kohdalla. Kuten Vilén toteaa, Granitin tapaus tarjoaa havainnollisen esimerkin siitä, ettei edes voimakas kansainvälinen tuki yhdistettynä Nobel-komitean sisälle ulottuneisiin verkostoihin ollut mikään lopullinen tae palkitsemisesta silloin, kun pienikin osa komiteasta asetui päättäväisesti vastustamaan palkitsemista. Nobel-palkinto kuten muukin tieteellinen palkitsemisjärjestelmä onkin osa tiede-elitiin harjoittamaa kunnianosoitusten ja muiden palvelusten vaihdantaa.

JYRKI PAASKOSKI

Kaivattu teos medialähteiden käytöstä

Erkka Railo & Paavo Oinonen (toim.): Media historiassa. Historia Mirabilis 9, Turun historiallinen yhdistys 2012. 219 s. ISBN 978-952-99637-9-9.

Media-aineistot kuuluvat historian tutkimuksen tavanomaisimpiin lähteisiin, mutta usein aineistotyypin erityispiirteet jäävät pohtimatta. *Media historiassa* on ensimmäinen suomenkielinen teos, joka tarjoaa tähän välineitä. Teos koostuu johdannosta ja kahdeksasta artikkelista, joissa mediahistorian kysymyksiä valotetaan pääsääntöisesti tapausesimerkkien avulla.

Takakansitekstin mukaan teos on suunnattu ”kaikille median ja historian tutkimuksesta kiinnostuneille”. Ennen kaikkea artikkelikokoelma on tervetullut tuki lukuisille sanoma- ja aikakauslehtiaineistoihin pohjaaville opinnäytetyöntekijöille. Tähän liittyy kuitenkin myös Erkka Railon ja Paavo Oinosen toimittaman teoksen puute.

Artikkelikokoelma olisi ehdottomasti kaivannut johdannon, jossa olisi esitelty tarkemmin mediahistoriantutkimuksen keskeisiä käsitteellisiä ja menetelmällisiä lähestymistapoja. Etenkin intermediaalisuuden kaltaisten mediatutkimuksellisten näkökulmien perusteellisempi avaaminen olisi ollut hyödyllistä.

Johdanto olisi vahvistunut myös kansainvälisillä foorumeilla viime vuosina käydyin mediahistoriallisen keskustelun esittelystä. Nyt mediahistorian erityispiirteitä tarkastellaan ainoastaan kotimaisessa kontekstissa ja pääsääntöisesti historian tutkimuksen lähtökohdista, vaikka kirjoittajina on myös mediatutkijoita.

Yksittäisissä artikkeleissa mediahistoriaa tarkastellaan ennen

kaikkea mediatekstien näkökulmasta. Teoksen punaiseksi langaksi määritelläänkin se, ”millaista tietoa menneisyydestä on mahdollista saada käyttämällä tiedotusvälineitä tutkimuksen materiaalina” (s. 7). Rajausta on perusteltu teoksen kohdeyleisön näkökulmasta, mutta teos olisi hyötynyt mediatekstien tekijöiden eli tässä tapauksessa toimittajien näkyväksi tekemisestä. Nyt heihin viitataan artikkeleissa vain ohimennen.

Journalistisen työn tutkimus ei kosketa yhtä laajaa osaa lukijakunnasta kuin mediatekstien analysoiminen ja niihin liittyvät erityispiirteet. Journalismin historia muodostaa kuitenkin yhden mediahistorian alalajeista, ja media-aineistojen käyttävien historian tutkijoiden olisikin hyvä muistaa, että käytävissä olevia aineistoja määrittävät myös journalistisessa työssä tapahtuneet muutokset. Esimerkiksi syväluotaavia talousanalyysyjä on turha etsiä 1900-luvun alun sanomalehdistä, sillä taloustoimittajiksi alettiin erikoistua laajamittaisemmin vasta 1960-luvulta lähtien.

Historiatieteen piirissä käytetyt medialähteet edustavat yleisimmin sanomalehtitekstejä. Media historiassa -kirjassa tuodaan kuitenkin kiitettävästi esiin mediahistoriallisten aineistojen monimuotoisuus. Laura Saarenmaan aineistona on yksi *Me naiset* -lehdessä julkaistu artikkeli, Paavo Oinonen käsittelee yhtä radio-ohjelmaa ja sen toimittajaa, Mari Pajalan tutkimuskohteenä ovat television itsenäisyyspäivän juhlallisuuksia koskeneiden televisio-ohjelmien ohjelmatiedot sekä esitetyt historiadokumentit, ja Maiju Kannisto tarkastelee Kymmenen uutisten aloittamiseen liittyntä merkityskamppailua aika-aihelehtien ja muisteluaaineistojen valossa.

Sanomalehtiaineistoja käyttävissä artikkeleissakaan ei pitäydytä perinteisessä lehdistöhistoriassa. Aatehistoriallista lähestymistapaa

hyödyntävä Ville Pitkänen kysyy sanomalehtiaineistojen avulla, miten television vaaliohjelmat on eri aikoina käsitetty. Erkka Railo puolestaan esittää, että poliitikkojen henkilökuvien avulla on mahdollista tarkastella sitä, minkälaista valtaa ne tuottavat ja kenelle.

Artikkelikokoelman muusta linjasta erottuu kaksi tekstiä: Raimo Salokankaan artikkeli suomalaisen mediahistoriallisen tutkimuksen kehityksestä sekä Louis Clercin artikkeli lehdistön käytöstä ulkopoliitiikan historian lähteenä. Salokankaan artikkeli on retrospektiivinen katsaus, jonka olisi lyhennettynä voinut hyvin liittää osaksi artikkelikokoelman johdantoa. Clercin artikkeli puolestaan poikkeaa ranskalaisella aineistolla johdannossa painotetusta keskittymisestä suomalaisen mediamaisemaan.

Vaikka kirjan toimittajat tuovat Salokankaan ja Clercin artikkeleiden poikkeavuuden johdannossaan esiin, kokoelman yhtenäisyyttä rikkovien tekstien perustelu tuntuu liian helpolta. Yksi ratkaisu olisi voinut olla suomalaista kehitystä kuvaavan katsausartikkelin korvaaminen katsauksella median ja historian välisestä rajanvedosta käytyyn kansainväliseen keskusteluun. Tällaisen tekstin Salokangas olisi pitkän linjan mediahistorioitsijana varmasti voinut kirjoittaa. Media-aineistoja käyttävälle lukijalle tutkimusalan nivominen kansainväliseen keskusteluun olisi tuonut ainakin hyödyllisiä kirjallisuusvinkkejä.

Louis Clercin artikkelin erottuminen olisi puolestaan voitu estää vähentämällä johdannossa painotusta suomalaisen mediaan; peräänkuulutettiinhan jo vuonna 2011 julkaistussa *Medien & Zeit* -lehden kaksiosaisessa teemanumerossa siirtymistä kansallisista transnationaaleihin viestinnän historiaan. Vaikka transnationaalit vaikutteet eivät näy artikkelikokoelman esimerkkitapauksissa, kehityssuunta olisi ollut hyvä esitellä.

Edellä esitetyistä kriittisistä kommenteista huolimatta Media historiassa on hyvä ja odotettu teos, johon mediahistoriallista tutkimus-

ta Suomessa tekevien on syytä viitata. Toivottavaa on, että kirja saa entistä useamman historiantutkijan huomaamaan medialähteiden

erityispiirteet ja tuottaa siten entistä parempia tutkimuksia.

HEIDI KURVINEN